

DR. SZABADI ISTVÁN

Both Antal (1875–1963) élete és munkássága

Both Antal az Ung vármegyében őshonos, rendkívül szerteágazó Botfalvi Both család sarja. Ő maga is az ungi Nagybereznán született, Both Ferdinánd fiaként, római katolikusnak, 1875. szeptember 2-án.

Mivel Both Antal is igencsak számon tartotta származását, sőt „Kronika. A Both-nemzetség családrendi értesítője” címmel genealógiai füzetsorozatot szerkesztett és adott ki,¹ illik pár szót ejteni a nemzetség történetéről. Nemesi levelüket

*Both Antal szülei, Both Ferdinánd
és Berczik Leopoldina¹*

Hunyadi Mátyás adta ki Budán, 1460. február 18-án Bodfalvi Bod Jakab fiainak, a már nemesi rangú Sylvesternek, Jánosnak és Gallusnak, nemességük megerősítéséül.² Állítólag a Csorna nemzetségből vált ki a család, mely a 14. században a bajnai és a bothfalvi ágra szakad. Utóbbi ág tarnóci Bothnak nevezi magát, birtokaik mindkét (ma is szomszédos és még mindig magyar többségű) faluban megtalálhatóak, Ungvártól nyolc kilométerre délre. Mindemellett Both Antal az említett „családrendi értesítőben azt is többször kifejtette, hogy maga a nemzetség indiai szittya eredetű, a honfoglalókkal érkezett a Kárpát-medencébe, a Both név pedig „etimologice, vagyis a nyelvészet szabályai szerint hindu ashwatta és bodhi szavakkal függ össze, fogalmi értéke, jelentése szent, ihletett, megvilágosodott, gyakorlatban egy egész néptörzs jelzésére szolgált, melynek egyik ága északra vándorol, más része a Duna Tisza országában telepedett le.”³

¹ Töredékesen megtalálható A *Balassagyarmati Madách Imre Könyvtár Helytörténeti Gyűjteményében*, a Both-hagyatékban.

² MELIÓRISZ: A Bothfalvi Both család címere, 38–41.

³ Kronika. A Both-nemzetség családrendi értesítője, 4. füzet. Elméletét, mely szerint nevük Buddha nevével függ össze, és birtokában vannak a jó és a gonosz tudásának, nagyon komolyan vette, küldetésstudata éppen egy ilyen látomáshoz köthető, mely szerint megjelent neki a Boldogasszony, és ő azt a feladatot kapta tőle, hogy családjá vezetésével a turáni testvérek megtérítése révén a magyarság elhozza a világképét és a krisztusi tanítások győzelmét. Erről nyomtatásban is kiadott egy kis munkát, amelyet többek között diákjai között terjesztett, ennek címe: „Féldold Szimbolikus tanköltemény. Írta Ashwatta-fia”, mármint ő maga, Both Antal.

Both Antal szülőhelye rangja szerint mezőváros, és valóban, Nagyberezna városias településsé vált a 19. század végére. Ungvártól 35 km-re északkeletre, az Ung folyó partján található, valaha az ungvári uradalom része, fiskális, kamarai birtok, földje sovány, de hatalmas erdők vették körül. A 18. századi betelepítések következtében lakossága kevert lesz, görög- és római katolikusok adják, valamint a 19. század végén nagy számban izraeliták (mintegy harminc százalék).⁴ 1910-ben 2822 lakosából 1120 ruszinak, 930 németnek, 426 magyarnak és 300 szlováknak vallotta magát. Római katolikus németek csak 1786-ban települnek meg,⁵ a plébánia 1788-ban létesül, kegyura még a 19. század végén is a Pénzügyminisztérium volt, lévén a település kamarai-kincstári birtok. Manapság Botfalva és Ungtarnóc vonala adja meg a magyarlakta terület nyelvhatárát, Nagyberezna ezen már messze túlesik. A 19–20. század fordulóján a nagybereznai magyarok java része, lévén a település járási székhely: hivatalnok, vasutas (a kisváros jelentős vasúti központ), és a magyarság jelenléte szempontjából fontos szerepe volt az egy egész szakasznak, mintegy hatvan főnek helyet adó helyi csendőrorsnek is.⁶ Both Antal említett apja, Ferdinánd volt az, aki 1868-ban patikát nyitott Nagybereznán,⁷ melynek a „Szűz Mária Isten anyja” nevet adta.⁸ A település főterén két épületet emelt, egyik a patikáé lett, a másikat a csendőrség bérelte ki. Ferdinánd halála után fia István ennek korai halála után a kiskorú ifj. Istváné lett a patika és a laktanya.

*Both István bereznai
gyógyszerész és öccse, Both Antal
görög–latin tanár, Ungvár*

A kiskorú ifj. István gyámja nagybátyja, a mi Both Antalunk lett,⁹ ezért végeztette el ő az iratok tanúsága szerint a csendőrlaktanya felújítását 1913-ban.¹⁰

Both Antal elemi iskoláit, úgy tűnik, szülőföldjén végzi. Nagy fordulatot jelenthetett életében, hogy szülei Nagykárolyba, a magyar szatmári nagyvárosba adják gimnáziumba (a sváb, ruszin, román és szlovák lakosság a 19. század folyamán nyelvében elmagyarosodott).¹¹ Tízéves volt ekkor, 1885-öt írunk, a nagykárolyi piarista főgimnázium pedig új intézmény, 1887-ben avatták fel. Gróf Károlyi Sándor hozta létre elődjét 1725-ben, kötelezve magát az iskola fenntartására és a reformá-

4 DUPKA-ZUBÁNIC: A zsidóság múltja és jelene Kárpátalján.

5 „Urbaria et conscriptiones” (Urbáriumok és összeírások), a Magyar Országos Levéltárban, <http://adatbazisok.online.hu/sk/adatbazis/urbaria-et-conscriptiones/adatlap/11829> (letöltés: 2018. II. 06.).

6 A Magyar királyi csendőrség zsebkönyve 1916.

7 Krónika. A Both-nemzetség családrendi értesítője, 7.

8 Gyógyszerész.

9 *Magyar Nemzeti Levéltár Nógrád Megyei Levéltára* (a továbbiakban: MNL NML) XIV.7. Both Antal főgimnáziumi tanár (Balassagyarmat) irathagyatéka 8. szám 1913 Both Antal kirendelt gyám meghatalmazása.

10 MNL NML XIV.7. 9. sz. 1913 Nagybereznai csendőrlaktanya javításánál végzett munkálatok könyve 10. szám 1913 Nagybereznai csendőrlaktanyán végzendő munkálatok leírása Both Antal aláírással.

11 1910-ben 16 078 lakosából 15 772 volt magyar és 216 román anyanyelvű, 5932 római katolikus, 3893 görögkatolikus, 3500 református, 2491 zsidó és 230 evangélikus vallású.

tusoktól visszavett templom felújítására. A gimnázium 1848 után kétéosztályos lett, 1869-ben visszakapta hat osztályát, de a hetedik és a nyolcadik osztály indítását, így az érettségiztetést csak az 1890-ben kelt miniszteri rendelet engedélyezi. Ezért is kerülhetett el már korábban Nagykárolyból Szatmárnémetibe, a királyi római katolikus főgimnáziumba Both Antal, érettségít már itt szerez 1893-ban. A szatmári királyi katolikus főgimnázium még Pázmány Péter hozta létre, a jezsuitáké volt, majd 1785–1807 között szünetelt a működése, 1807-ben újra indult hat osztállyal és két évfolyamos líceummal. 1816-ban épült fel a Kazinczy utcában új épülete, ide járt Both Antal is, az 1852 óta nyolcosztályos főgimnáziumba.

Az érettségi után papnak készült, maradt Szatmárnémetiben, s négy évig teológiát tanult a szatmári püspökség hittudományi főiskoláján, pontosabban papnevelő intézetében. Ez is 1804-es alapítású, éppúgy, mint maga a püspökség és a káptalan. A papnevelde először az egykori jezsuita rendház épületében működött, 1859-ben költözik az 1804–1840 között több ütemben épült püspöki palota egyik szárnyába. Nem sokkal Both Antal tanulmányainak megkezdése előtt olyan általános pedagógiai tárgyakat vezetett be Schlauch Lőrinc püspök, mint a nevelés- és tanítástan, az egészség- és életmentés. Az intézet rektora egyben a székesegyház egyik kanonokja, a teológia tanárai egyházmegyei papok, teológiai doktorok. A hallgatók száma 25–30 körül mozgott az 1890-es években¹².

Tanárai közül ki kell emelnem a nála csak négy évvel idősebb Wolkenberg Alajost (1871–1935), a nagy hatású ígéhirdetőt, karizmatikus, tudós papot, későbbi budapesti egyetemi tanárt. Ő is a szatmárnémeti katolikus főgimnáziumban érettségizett, a teológiát Bécsben a Pázmáneumban végezte, majd 1893-ban visszakерült a szatmárnémeti papneveldebe, ahol előbb tanulmányi felügyelő, majd püspöki líceumi tanár, 1896-ban a bécsi egyetemen hittudományból doktorál, teológiai tanár 1912-ig Szatmárnémetiben, ezután kerül a Pázmány Péter Tudományegyetemre. Írásai tükrözik érdeklődési körét, mely szinte teljesen egybeesik Both Antal kéziratban reánk maradt munkáinak tematikájával. Ilyenek a spiritizmus, okkultizmus, teozófia, melyeknek Wolkenberg inkább bírálója, Both Antal inkább követője. Kettejük stílusa igen hasonló, régies, a 19. század terjengős romantikáját idézi, tele misztikával. Mindkettejüknél központi elem a katolikus világmisszió, a világbéke kérdése, s ahogy majd később rámutatok, Both Antalnál egészen egyedi és extrém formákat ölt.

Nem tudom pontosan, miért döntött úgy Both Antal, hogy nem a papi hivatást választja (házassági terveiről ekkor még aligha lehet szó),¹³ mindenesetre 1897-ben latin–görög tanári szakra iratkozik be a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemre. Nem zárom ki, hogy Wolkenberg tanácsolja neki ezt a pályát, a humanista tudományok tanárként való terjesztését, hiszen Wolkenberg a későbbi Parthenon társaságban, a Klasszikus Műveltség Barátainak Egyesületében központi szerepet játszott, egy ideig elnöke is volt annak. Azt sem zárom ki, hogy Both Antalnak minden bizonnyal már ekkor meglévő elvont, misztikus, teozófikus, a katolikus

¹² Szatmári szeminárium és teológia.

¹³ Egyik tanítványa szerint „az első világháború viharában, saját bevallása szerint, némileg eltékozolta eredeti hivatástudatát”, Kamarás József visszaemlékezése in *Balassagyarmati Madách Imre Városi Könyvtár Helytörténeti Gyűjtemény* Esze Tamás-gyűjteménye: Both Antalra vonatkozó gyűjtés.

dogmarendszerrel messze elrugaszkodó elméletei miatt kellett az egyházi pályáról távoznia. Maradjunk annál, amit Zonda Tamás ír róla: „[teológiai] tanulmányai befejeztével azonban gondos lelkiismeretvizsgálat után másképp döntött hivatásáról, s a tanári pályára lépett”.¹⁴

A Pázmányon 1903 áprilisában fejezte be tanulmányait mint okleveles latin–görög szakos filológus és tanár. Még ebben az évben mint helyettes gimnáziumi tanár, Balassagyarmatra kerül,¹⁵ itt 1906-ban megerősítik rendes tanári állásában,¹⁶ ekkortól fogva egész élete és munkássága Balassagyarmathoz köti.

A Balassi Bálint Gimnázium elődje egy hatosztályos polgári fiúiskola (1875) és egy négyosztályos polgári leányiskola (1879) volt, maga a Magyar Királyi és Állami Főgimnázium 1900 szeptemberében, nem sokkal Both Antal érkezése előtt indult, Balassi Bálint nevét 1922-ben vette fel. Általában 300 körüli volt a diákok száma a nyolc osztályban, a tanulók mintegy fele volt balassagyarmati, a római katolikusok és az izraeliták tették ki a diákság nyolcvan százalékát, fele-fele arányban, anyanyelvüket tekintve mind magyarok.¹⁷

Az iskola meghatározó igazgatója az indulás éveiben Jaskovics Ferenc volt, aki megszervezte a szegény diákok étkeztetését („Diákasztal”), létrehozta a zenekört és a Madách-önképzőkört, amelyek jelentős szerepet játszottak a város kulturális életében is.¹⁸ Az ő kezdeményezése volt a munkásgimnázium létrehozása is 1909-ben, amelyet Both Antal vezetett. Magyarországon ekkor körülbelül 60 munkásgimnázium működött, szervezői a városi értelmiséghez tartoztak, főleg az iparos inasiskolát végzett és katonai szolgálat előtt álló fiatal segédek középiskolai irányú rendszeres tanításával foglalkozott. Tanrendjében ott volt a magyar nyelvtan (nyugtatóvány, kötelezővény, üzleti és magánlevelek stb. szerkesztése és fogalmazása). Földrajz (Magyarország földrajza, közlekedésügye és közgazdasága), történelem (Magyarország története), számtan (alapműveletek, mértékrendszerek, tizedes törtek, közönséges törtek, százalékszámítás), természetrajz és egészségtan (pl. bőrápolás, táplálkozás, vérkeringés, idegrendszer, az alkohol élettani hatásai, elsősegélynyújtás), mértan és mértani rajz.¹⁹

Both Antal az első világháborút végigharcolta, forrásaink arról nem szólnak, hogy merre szolgált, azt lehet tudni, hogy a balassagyarmatiak a beszercebányai 16. honvédezred II. zászlóaljához lettek besorozva, így visszakereshető a katonai pályája.²⁰ 1918 decemberében mint népfölkelő hadnagy szerelt le, szolgálatáért viszonylag ritka és értékes Signum Laudis kitüntetést kapott. A balassagyarmati felkelésben (avagy csehkiverésben), illetve annak előkészítésében tevékenyen részt vett,²¹ a történeteknek hatalmas irodalma van.

14 ZONDA: Balassagyarmat jeles polgárai, 50.

15 A Balassagyarmati Magyar Királyi Állami Gimnázium Értesítője az 1902–1903-as tanévről, 24–28.

16 A Balassagyarmati Magyar Királyi Állami Gimnázium Értesítője az 1905–1906-os tanévről, 45.

17 BORÓVSZKY: Magyarország vármegyéi és városai, 249.

18 Balassagyarmati Balassi Bálint Gimnázium: Intézményünkről.

19 MAYER: Munkásgimnáziumok.

20 Lásd pl. DESEŐ: A m. kir. beszercebányai 16. honvéd gyalog ezred története.

21 BARTHÓ–TYEKVICSKA: Civitas fortissima, 186. 1919. január 28-án este, a „csehkiverés” előestéjén „Úgy a főispán-kormánybiztosnak, mint Pongrácz György vármegyei főjegyzőnek, Both Antal és dr. Mikó Pál főgimnáziumi tanároknak, Róth József állomásfőnököknek, Schuch [István] mozdonyvezetőnek, dr. Visnovszky Rezső tanfel-

Ami a főgimnáziumot, munkahelyét illeti, hosszabb-rövidebb ideig a legkülönbözőbb katonai célokra vették igénybe az épület egyes részeit, hol a tornatermet, hol az alagsort, hol a tantermeket használták katonai kórháznak, étkezdének vagy éppen mosodának, volt időszak, amikor Balassagyarmaton szinte több katona volt, mint civil. A gimnáziumi értesítő beszámol az 1918–1920 közötti évek eseményeiről, a csehek kiverése utáni kommunista uralomról. A gimnáziumi értesítő és más források szerint is Both Antal ezt az időszakot, mármint a „szovjet” uralmat szabadságon, a „munkásiskola” tanulmányozásával töltötte, majd „az 1920-as évben az egész év folyamán a vallás- és közoktatásügyi minisztérium teljes illetményrel szabadságot.”²²

1920 után még 15 év volt hátra nyugdíjazásáig, amit igen aktívan töltött el Balassagyarmaton. Amellett, hogy tanította kedves tárgyait, a latin és görög nyelvet (latinul írott hosszabb tanulmányai, levelei is reánk maradtak), megalapította a Tisztviselői Társaskört és a Turáni Társaság helyi szervezetét. Rendszeresen szervezett ismeretterjesztő előadás-sorozatokat, maga is felszólalt több alkalommal, előadva sajátos vallásos, keresztény-szociális nézeteit. Létrehozója és szerkesztője volt a „Magyar Társadalom” című helyi folyóiratnak, melyben publikációs lehetőséget teremtett magának. A folyóirat első száma 1914-ben jelent meg, majd hosszabb szünet után, 1926-ban indult újra. Szerette volna országos terjesztését is elérni, ezt azonban a Belügyminisztérium nem hagyta jóvá, a következő indoklással:

„a folyóirat a mai formájában nem alkalmas arra, hogy azt különösen a kisebb értelmi fokon lévők között terjeszthessük. A lap ugyanis nem áll eléggé közel az élethez, nem elég közvetlen és annyira sok benne a bölcsekedés, hogy az olvasók legnagyobb része nem értené meg. A vallásos, erkölcsös és hazafias érzést közvetlenebbül megírt cikkekkel kell az olvasóban felkelteni és megerősíteni. Az ószövegségi könyvekből vett idézetek megtéveszthetik az olvasót, aminek eredménye a céllal ellentétes lenne. Épp így félrevezetheti az olvasót az, hogy a folyóirat valamennyi vallásfelekezet összefogását és ezzel kapcsolatban a keresztény erkölcs kifejezés helyett az egyetemes erkölcs gondolatát túlságosan aláhúzza, mert az az idézetekre is tekintettel könnyen a keresztény irány rovására eshetik.”²³

ügyelőnek lelkes, hazafias beszédjeik után megesküdtek, hogy semmiféle idegen államnak hűségüket vagy fogadalmat nem tesznek, szolgálatukra nem állanak, s inkább földönfutókká válnak. Könnytől égő szemekkel énekelték el a Himnuszt és [a] Szózatot.”

²² ZONDA: Balassagyarmat jeles polgárai, 50.

²³ MNL NML XIV.7. 29. sz. Both Antal gimnáziumi tanár családi iratai. Sztranyavszky Sándor belügyi államtitkár levele, 1927. június 27.

Szerepelt a Magyar Társadalomtudományi Egyesület, a Katolikus Legényegylet és a Madách Társaság rendezvényein, utóbbinak tisztviselője is volt. Érdekes vonása pályájának, hogy feltaláló is volt, szabadalmaztatta például a háti iskolatáskát és az úgynevezett szellőztető cipőt (sportcipőt).²⁴

1936-ban ment nyugdíjba, gimnáziuma értesítőjében Blázsik Károly kollégája búcsúztatta.²⁵ Kiemelte rajongását a klasszikus nyelvekért, népművelő, felnőttnevelő tevékenységét és azt, hogy „tanítványainak nem bürokratikus értelemben vett tanára, hanem nevelője, szerető jó atyja is volt. A jó példa nevelő hatásával tanított, amikor minden vasárnap és ünnepen kísérte a fiúkat, s ment minden hétköznap a templomba, ahol példás áhítattal térdelt, imádkozott és áldozott. Így alakította ki magában a jó ember, a jó tanár és a jó apa lelkületét.” A már idézett egykori tanítványa, Kamarás József is azt írta visszaemlékezésében, hogy igen szerették mind a Tanár Urat, mind a családját, ugyanakkor megjegyzi: „iratai, levelei mind arról tanúskodnak, hogy a szépért, jóért, nemesért küzdő tanár vállalta a gyakori gúnyolódást és sikertelenséget, mert hitt abban, hogy ő egy isteni adomány birtokosa”.²⁶

Ami Both Antal reánk maradt munkásságát illeti, bár pályája elején jelent meg egy-két tankönyve,²⁷ írói pályája nyugdíjazása és a közéletől való teljes visszavonulása után teljesedett ki igazából. Ez még akkor is igaz, ha egy kézírata sem jelent meg nyomtatásban, eltekintve már említett, apróbb füzetecskék formájában publikált családtörténeti magánkiadásaitól („A Both nemzetség családrendi értesítője”). A Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltárában három levéltári dobozban őrzött kéziratok munkái²⁸ túlnyomó részben az 1940-es és 1950-es években keletkeztek, a szerzőjük 1963-ban hunyt el. A fent említett háromdoboznyi kézirat 1945-ben került ki Magyarországról, azt Both Antal maga adta át az országot elhagyó, soha vissza nem települt Marianne nevű leányának és annak férjének, hogy esetleges anyagi gondjaikat a munkák kiadásából nyert jövedelemmel enyhíthessék. Ezek szerint maga a szerző életműve legértékesebb darabjainak tartotta azokat. A kiadásukra soha nem került sor, ennek oka még nem derült ki számomra.

24 *Balassagyarmati Madách Imre Könyvtár Helytörténeti Gyűjtemény*, Both-hagyaték.

25 A Balassagyarmati Magyar Királyi Állami Gimnázium Értesítője az 1935–1936-os tanévről, 4–5.

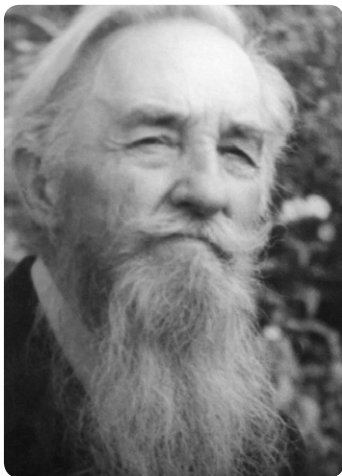
26 Kamarás József visszaemlékezése in *Balassagyarmati Madách Imre Városi Könyvtár Helytörténeti Gyűjtemény* Esze Tamás-gyűjteménye: Both Antalra vonatkozó gyűjtés.

27 Noha jegyzett munkái pályája kezdetén jelentek meg: A görög himnuszokról (Balassagyarmat, Kókai Lajos bizom. Bpsten. 1904); Latin nyelvtan, I. rész (Balassagyarmat, Wertheimer Zsigmond, 1905); Példagyűjtő a latin nyelvtan mondattani részéhez, II. rész (Balassagyarmat, Wertheimer Zsigmond, 1907); Művelődési állapotok a középkorban (é. n.).

28 *Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltára. Oklevelek, ajándékok, letétek gyűjteménye. Családi, személyi iratok. Both Antal hagyatéka.* I. 27.c. 231–233.

Both Antal egyéb kéziratai és erősen vegyes, jórészt személyes tartalmú hagyatéka Balassagyarmaton maradt. Részben a Madách Imre Könyvtár Helytörténeti Gyűjteményében Both Antal neve alatt 12 doboznyi, rendezetlen, ömlesztett, jegyzék nélküli iratot találunk, részben ugyanezen Helytörténeti Gyűjtemény úgynevezett elegyes iratai között is van elszórt iratanyag. Ugyanitt, a fotótárban viszonylag gazdag, a családra vonatkozó, jegyzékkel ellátott képsorozat található. Szintén Balassagyarmaton, az MNL Nógrád Megyei Levéltárának fióklevéltárában van egy nagyobb, darabszinten feltárt gyűjtemény Both Antal irataiból, ezek mind személyes jellegű, rendszertelen anyagok.

A Balassagyarmati Helytörténeti Gyűjteményben, illetve a Magyar Nemzeti Levéltár Nógrád Megyei Levéltárában őrzött iratai javarészt családi és személyes dokumentumok, belőlük nagyobb ívű életrajzot nem lehet felvázolni, de természetesen az itt előadott életpályavázlat lényegesen bővíthető, érdemes elsősorban azt a Both Antalra döntő hatást gyakorló szellemi közeget és stíláriskészítőt meg-

rajzolni, ami a 19. század végi *Katolikus Szemle* és *Religio* című folyóiratok cikkeiből, illetve Wolkenberg Alajos munkáiból tárul elénk.

Both Antal gondolkodását a fentebb említett Turáni Társaság ideológiája jellemzi a legjobban. A sokszínűség, eklektizmus, rendszertelenség, ugyanakkor a lényeglátás vágya, amely sokszor kaotikus okfejtéshez vezet, ahogy maga a fajvédelmi mozgalom is rendkívül szerteágazó volt. A húszas években a mozgalmon belül keveredett az antiszemitizmus liberalizmusellenességgel, irredentizmussal, keresztényszociális érzékenységgel. Ebben a káoszban Both Antal sem volt képes rendszert alkotni, munkáira a naivitás és a misztika jellemző. Bár antiszemitizmusa egyértelműen tetten érhető például „Jesurun” című

kéziratában (úgy vélte, hogy a zsidó nagytőke viláгурalma az Antikrisztus eljövetelet készíti elő, akit a zsidóság fog „kitermelni” karakterének köszönhetően, ebben a kérdésben a zsidók gyalázásáig is elmegy), mégis kereste a kapcsolatot a művelt rabbikkal. Arról ábrándozott, hogy a zsidókat meg lehet téríteni, és azok a végső időkben be fognak lépni a katolikus egyházba. „Csillagkereszt” című munkájában a Dávid-csillag és a kereszt egybefonódásáról ír, mely egyúttal az új egyház jelképe: „a zsidók teljes megtérése a világ teljes megtérése lesz”. A maga korában rendkívül nagy hatású Bangha Béla és az említett Wolkenberg Alajos korabeli munkái köszönnek itt vissza, ők szintén azt vallották, hogy üdvözülni csak a katolikus egyház keretében lehetséges, következésképpen át-vissza akartak téríteni mindenkit az egyház kebelébe. Nem feltétlenül azért, hogy egyházuk még hatalmasabb legyen, hanem sokkal inkább azért, hogy megmentsék őket a kárhózzattól.

Ebben látom Both Antal más felekezetekhez való közeledésének okát, az oroszok és zsidók közötti térítő munka sürgetését, az egész folyamatban pedig a magyarságnak kiemelkedő szerepet szán. Both esetében tehát, ha beszélhetünk is

valamiféle ökumenizmusról, annak célja a keresztyén unió, alapja pedig az extra ecclesiam nulla salus (az egyházon kívül nincs üdvözülés) elve. Ugyanakkor az egyházzal is nagyon sajátos (furcsa) felfogást alakított ki (lásd a „A családok világi rendje” című kiadványát). Szerinte csak a világiak cselekszenek bibliai alapon (a világiak nála külön rendet, „ordó”-t alkotnak), az egyházi rend elbukott, a papok nem tudják megvalósítani minden hívő egységét, a felekezetek közti békét, sem a világbékét, erre csak a „világi rend” képes, mely a közhívók belső papságát alkotja. Sürgeti a szekták bevonását az ökumenikus mozgalomba. Szeretett prófétaként megjósolni eseményeket, például a német birodalom bukását, a III. világháború közeli kitörését, ennek következtében az emberiség kipusztulását, az utolsó ítélet eljövételét. Mindez ellentmond a bibliai tanításnak, hiszen nem az ember dolga, hogy olyan dolgokról tudjon, ami az Úr hatalmában van. Apokaliptikus jóslatai nem az egyetlenek, amelyek teológiai gondolkodásának súlyos zavarára utalnak. A Szentháromságról vallott felfogása is igeellenes, szerinte az Atya a nemzést képviseli, a Fiú a szerzést (lévén zsidó), a Szentlélek pedig a védekezés Istene. Tizenöt szentséget ismer (Lét, Név, Nyugalom, Szülők, Védekezés, Nemzés, Szerzés, Tanúság, Kívánság, Törvény, Ige, Cselekvés, Viszony, Változás).

Takács József nyugalmazott levéltáros kollégám igen pontos véleményt fogalmazott meg Both Antal életművéről, idézem:

„Szellemisségére felismerhető hatással voltak a katolikus teológián kívül a szimbolizmus, a két világháború közötti szociális mozgalmak és egy rimaszombati rabbi írásai, valamint a kortárs politikai események: az 1939-ben kitört 2. világháború, az 1944. évi miniszterelnökségi rendelet a zsidók megkülönböztető jelzéséről, 1948-tól a kommunista berendezkedés kezdete hazánkban, majd a hidegháború... Both Antalnak voltak önálló gondolatai, meglátásai és ötletei, ám ezek nem emelik őt a 20. század első felének legalább középmezőnybe tartozó teológusai, filozófusai sorába.”

Függelék

Both Antal családja és leszármazottjai

Téves az az itt-ott olvasható vélekedés, miszerint Both Antal a házassága miatt tett le a papi pályáról. Tudni kell, hogy majd csak tanári oklevele megszerzése körül kötött házasságot Hegedűs Margittal, tehát pályamódosítása jóval korábban megtörtént. Hegedűs Margit Kazinczy Ferenc közvetlen leszármazottja volt. Kazinczy Ferenc és Török Sophie harmadik gyermeke, Kazinczy Thália Antoinette (1809–1862) második férje hrabovai Hrabovszky Sándor, legidősebb gyermekük Hrabovszky Irén (1846–1922), ennek férjétől, Hegedűs Lajostól született leánya Hegedűs Margit lett Both Antal felesége.²⁹

²⁹ BUSA: Dokumentumok Kazinczy Thália családjáról, 53–66.

*A Both család Balassagyarmaton unokákkal 1931-ben [Both hagyatéék].
Balról a második Both Antal, Derecskeyné Izabella, Both Antal,
Both Marianna, Derecskey Zoli, ifj. Both Antal, Both Antalné (nagyamama),
Both Emília (dr. Liszkáné), pólyában Liszka Károly*

Both Antal és Hegedűs Margit utódai³⁰

Gyermekeik:

- Both Emilia (*1905. október 20.–), férje: dr. Liszka Károly (*1888. január 1.–), gyermekük: Liszka Károly
- Both Izabella (*1907. szeptember 4.–), férje: dr. Derecskey János (*1899. október 25.–1981), gyermekük: Derecskey Zoltán
- Both Antal (*1909. október 6.–), felesége: Serly Lenke (*?–), gyermekeik: Both Adám, Both István, Both Péter
- Both Gyula (*1911. június 1.–), felesége: Kovács Magdolna (*1920. július 23.), gyermekeik: Both Rita, Both Beáta
- Both Miklós (*1913. november 24.–1932. szeptember 1), nem nősült meg
- Both Marianna (*1917. március 15.–), férje: Bodnár István (*1911. szeptember 18.–1992. szeptember), gyermektelenek
- Both Irén (*1919. augusztus 11.–), férje: dr. Sréter János (*1911. május 10.), gyermekeik: Sréter Ildikó, Sréter Angela

³⁰ Szinte kizárólag Busa Margit említett munkáját használtam fel, amelyet a Both-hagyatékből származó adatokkal egészítettem ki. Busa Margit tanulmányában az összegyűjtött anyagért a családnak mondott köszönetet, de azt nem jelezte, hogy kikkel állott kapcsolatban.

Unokáik

- Liszka Károly (1931. május 27.–?), felesége: Lánzos Jolán (*1935. február 25.–), gyermekeik: Liszka Mónika, Liszka Nóra, Liszka György
- Derecskey Zoltán (*1929. február 19.–), felesége: Bertalanffy Éva (*?–), gyermekeik: Derecskey Zsolt
- Both Ádám (*1938. december 16.–)
- Both István (*1946. szeptember 8.–1947. január 19.)
- Both Péter (*1951. április 3.–1956. május 19.)
- Both Rita (*1947. január 2.–)
- Both Beáta (*1948. június 22.–)
- Sréter Ildikó (*1940. január 22.–), férje: Romhányi András, Jászberény, gyermekeik: Romhányi Rudolf, Romhányi Zoltán
- Sréter Angela (*1943. február 24.–), férje: Fábíán Egon, Los Angeles

Dédunokáik

- Romhányi Rudolf (*1962. szeptember 13., Szolnok)
- Romhányi Zoltán (*1965. szeptember 30., Jászberény)
- Derecskey Zsolt (*1957. február 11.–)
- Liszka Mónika (*1952. március 27.–)
- Liszka Nóra (*1964. november 20.–)
- Liszka György (*1968. szeptember 30.–)

Felhasznált irodalom

- *A Balassagyarmati Magyar Királyi Állami Gimnázium Értesítője az 1902–1903-as tanévről.*
- *A Balassagyarmati Magyar Királyi Állami Gimnázium Értesítője az 1905–1906-os tanévről.*
- *A Balassagyarmati Magyar Királyi Állami Gimnázium Értesítője az 1935–1936-os tanévről.*
- *A Magyar királyi csendőrség zsebkönyve 1916*, in http://epa.oszk.hu/02900/02994/00030/pdf/EPA02994_mkir_csendroseg_zsebkonyve_1916.pdf, letöltés dátuma: 2018. 11. 06.
- *Balassagyarmati Balassi Bálint Gimnázium: Intézményünkéről*, in <http://www.balassi-bgy.sulinet.hu/intezmenyunkrol/>, letöltés dátuma: 2018. 11. 06.
- *Balassagyarmati Madách Imre Könyvtár Helytörténeti Gyűjtemény, Both-hagyaték.*
- BARTHÓ Zs.–TYEKVICSKA Á.: *Civitas fortissima. A balassagyarmati „csehkiverés” korának forrásai és irodalma* (Nagy Iván Könyvek 10), Balassagyarmat, Nagy Iván Történeti Kör–Nógrád Megyei Levéltár, 2000).
- BOROVSKY S. (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. Nógrád vármegye*, Budapest, Országos Monografia Társaság, 1906.

- BUSA M.: Dokumentumok Kazinczy Thália családjáról, in *Széphalom, A Kazinczy Ferenc Társaság évkönyve* 9 (1997), 53–66.
- DESEŐ L.: *A m. kir. beszercebányai 16. honvéd gyalog ezred története*, Budapest, A volt ezred Bajtársi Szövetsége, 1941.
- DUPKA GY.–ZUBÁNIC L.: A zsidóság múltja és jelene Kárpátalján, in http://kmmi.org.ua/news?menu_id=2&ar_id=442, letöltés dátuma: 2018. 11. 06.
- *Gyógyszertár*, in Katolikus Lexikon, <http://lexikon.katolikus.hu/G/gy%C3%B3gyoszt%C3%A1r.html>, letöltés dátuma: 2018. 11. 06.
- „Urbaria et conscriptiones” (Urbáriumok és összeírások), a Magyar Országos Levéltárban, <http://adatbazisokonline.hu/sk/adatbazis/urbaria-et-conscriptiones/adatlap/11829>, letöltés dátuma: 2018. 11. 06.
- *Krónika. A Both-nemzetség családrendi értesítője*, Balassagyarmat, 1939, 3. füzet.
- Both Antal főgimnáziumi tanár (Balassagyarmat) irathagyatéka 8. szám 1913. *Magyar Nemzeti Levéltár Nógrád Megyei Levéltára* XIV. 7.
- Sztranyavszky Sándor belügyi államtitkár levele 1927. június 27. Both Antal gimnáziumi tanár családi iratai. 29. sz. *Magyar Nemzeti Levéltár Nógrád Megyei Levéltára* XIV. 7.
- MAYER J.: *Munkás gimnáziumok*, in <http://ofi.hu/publikacio/munkasgimnaziumok>, letöltés dátuma 2018. 11. 06.
- MELIÓRISZ B.: A Bothfalvi Both család címere, in *Turul* 19 (1901), 38–41.
- *Szatmári szeminárium és teológia*, in Katolikus Lexikon, <http://lexikon.katolikus.hu/S/szatm%C3%A1ri%20szemin%C3%A1rium%20%C3%A9s%20teol%C3%B3gia.html>, letöltés dátuma: 2018. 11. 06.
- ZONDA T.: *Balassagyarmat jeles polgárai*, Balassagyarmat, 2011.